

РОЗДІЛ 13 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/131>

ВНУТРІШНЯ ФОРМА ВИЯВУ ДОВІРИ ДО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ

INTERNAL FORM OF CONFIDENCE IN LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL CONTEXT

Ганьба О.Б., д.ю.н., доцент,
начальник кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Басараб О.Т., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

У науковій статті окреслюється поняття, сутність та характерні ознаки внутрішньої довіри до правоохоронних органів України, з'ясовується її значення, особливості вияву та здійснюється класифікація за певними критеріями.

Проаналізовані наукові погляди зарубіжних і вітчизняних учених на категорію довіри та запропоновано розмежування її на внутрішню та зовнішню форми вияву. Здійснено аналіз окремих підзаконних нормативно-правових актів України, які деталізують механізм оцінювання рівня довіри населення до Національної поліції України, а також визначають критерії оцінки діяльності органів і підрозділів зазначеного правоохоронного органу.

Запропоновано визначення внутрішньої довіри до правоохоронних органів України, під яким розуміється стан очікування відповідного суб'єкта довіри – співробітника, керівника, підрозділу або конкретного правоохоронного органу України загалом від об'єкта довіри, яким виступають аналогічні утворення, позитивних намірів, діянь і рішень на користь суб'єкта довіри або іншої особи чи суспільства або держави, який готовий до взаємодії та укріплення комунікативних зв'язків.

Здійснено класифікацію внутрішньої довіри до правоохоронних органів України за такими авторськими критеріями: залежно від особливостей об'єкта довіри, за характером довірчих відносин, залежно від субординаційного статусу суб'єкта й об'єкта довіри, за рівнем компетенції, за кількістю суб'єктів довіри тощо.

Наголошено, що внутрішня довіра, на відміну від зовнішньої, більш стійка і менш мінлива, завдяки тому, що її суб'єктами й об'єктами є військовослужбовці, працівники, підрозділи, їх керівники та інші структурні утворення (відділення, групи тощо) відповідних правоохоронних органів держави.

Найвищий рівень внутрішньої довіри в Україні спостерігається між побратимами (посестрами) правоохоронних органів і військових формувань в екстремальних умовах ведення бойових дій.

Підкреслюється, що стабільна внутрішня довіра сприяє утвердженню відкритості, взаємодопомоги, чесної співпраці та дружніх службових відносин між співробітниками, підрозділами, їх керівниками та іншими структурними утвореннями правоохоронних органів України.

Ключові слова: довіра, внутрішня довіра, правоохоронні органи, Державна прикордонна служба України, Національна поліція України, військовослужбовці, працівники, співробітник, підрозділ, керівник, громадянське суспільство.

The scientific article outlines the concept, essence and characteristic features of internal trust in the law enforcement agencies of Ukraine, finds out its meaning, features of its manifestation and classifies it according to certain criteria.

The scientific views of foreign and domestic scientists on the category of trust are analyzed and its division into internal and external forms of manifestation is proposed. An analysis of individual sub-legal normative legal acts of Ukraine was carried out, which detail the mechanism for assessing the level of public trust in the National Police of Ukraine, as well as determine the criteria for evaluating the activities of bodies and units of the specified law enforcement body.

The definition of internal trust in the law enforcement bodies of Ukraine is proposed, which is understood as the state of expectation of the relevant subject of trust – an employee, manager, unit or a specific law enforcement body of Ukraine in general from the object of trust, which is represented by similar formations, of positive intentions, actions and decisions in favor of a subject of trust or another person, or society or the state, which is ready for interaction and strengthening of communication ties.

Internal trust in law enforcement agencies of Ukraine was classified according to the following author's criteria: depending on the features of the object of trust, according to the nature of trust relations, depending on the subordinate status of the subject and the object of trust, according to the level of competence, according to the number of subjects of trust etc.

It is emphasized that internal trust, unlike external trust, is more stable and less variable, due to the fact that its subjects and objects are military personnel, employees, units, their leaders and other structural entities (departments, groups, etc.) of the relevant law enforcement agencies state bodies.

The highest level of internal trust in Ukraine is observed between siblings (stepsisters) of law enforcement agencies and military formations in extreme conditions of hostilities.

Key words: trust, internal trust, law enforcement agencies, State Border Guard Service of Ukraine, National Police of Ukraine, military personnel, employees, colleague, unit, manager, civil society.

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України, політична, економічна, фінансова нестабільність зумовлюють необхідність постійного удосконалення безпекового середовища держави, насамперед, шляхом підвищення якості й ефективності діяльності сектору безпеки і оборони України.

У таких умовах нагальним є забезпечення зростання рівня довіри з боку громадянського суспільства не тільки до правоохоронних органів і військових формувань України, а й до органів державної влади.

Так, результати соціологічного опитування, яке проводила соціологічна служба Центру Разумкова з 19 по 25 січня

2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні, показали, що з початком збройної агресії російської федерації в умовах активних воєнних дій довіра до Збройних Сил України зросла до 95 %; до Національної гвардії України – до 81 %; до Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба України) – до 77 %; до Служби безпеки України – до 68 %; до Національної поліції України (далі – НПУ) – до 58 %. Водночас знизився рівень довіри до державного апарату, якому не довіряють 75 %; політичним партіям – не довіряють 72 %; судам – не довіряють 68 %; прокуратурі – не довіряють 60 %; комерційним банкам – не довіряють 53 % [1].

Високий рівень довіри до правоохоронних органів у сучасних складних умовах українського державотворення є одним з основних стовпів будь-яких соціальних зв'язків, що відіграє роль фактору інтеграції людських спільнот у будь-якій сфері [2], у тому числі і сфері правоохоронної діяльності.

Стан опрацювання проблематики. Вивченню проблемних питань довіри та її виявів присвятили свої праці такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: О. В. Волянська, Е. Гідденс, В. І. Додонова, С. Кастальдо, О. М. Кожем'якіна, А. В. Кубаєнко, К. Д. Льюїс, В. Г. Нападиста, Н. М. Оніщенко, І. В. Підкуркова, І. С. Печенюк, С. І. Печенюк, О. С. Проневич, А. Селігмен, Е. Уллманн-Маргаліт, Е. Усланер, Ф. Фукуяма, Д. Хоскінг, М. Шинкевич, П. Штомпка та ін.

Окремі сторони досліджуваного явища, зокрема довіра до Держприкордонслужби України; довіра та недовіра до правоохоронних органів України; довірчі відносини та праводіносини, їх взаємозв'язок та особливості вияву у сфері діяльності правоохоронних органів сучасних європейських держав стали предметом і наших наукових досліджень [3, с. 13–17; 4, с. 335–338; 5, с. 212–221].

Однак поза нашою та інших вчених увагою залишилася проблематика внутрішньої форми довіри громадянського суспільства до правоохоронних органів України.

Метою статті є з'ясування поняття, сутності та характерних ознак внутрішньої довіри до правоохоронних органів України, її значення, особливостей вияву та класифікації.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що високий рівень довіри з боку суб'єктів громадянського суспільства до правоохоронних та інших органів виконавчої влади держави сприяє гармонізації суспільних відносин у середині держави, утвердження віри у верховенство права, законність, об'єктивність, правильність і своєчасність дій та рішень на користь особи, суспільства та держави [6].

Категорія довіри до правоохоронних органів України потребує ретельного дослідження усіх її сторін, у тому числі особливостей внутрішньої та зовнішньої форми вияву.

Проблемам довіри присвячено значну кількість праць як українських, так і зарубіжних науковців – представників різних наукових шкіл. Однак більшість з них характеризують, насамперед, зовнішню довіру, не надто приділяючи увагу проблемі її вияву у двох формах – внутрішній і зовнішній.

Так, С. Кастальдо, проаналізувавши близько вісімдесяти визначень довіри, виділив такі її типові риси:

- довіра пов'язана з позитивними очікуваннями з боку об'єкта довіри;
- вона може бути спрямована на різні об'єкти (індивід, групу, організацію, соціальний інститут тощо);
- вона виявляє себе через діяння суб'єкта довіри;
- вона може передбачати конкретні результати і наслідки вияву з боку суб'єкта довіри;
- довіра пов'язана з певними ризиками, небезпекою, невизначеністю ситуації тощо [7; 8].

Ф. Фукуяма визначає довіру як відмову від нанесення збитку, очікування чесної поведінки від об'єкта довіри, готовність до взаємодії та взаємодопомоги [9].

П. Штомпка наголошує, що довіра є вираженими в дії, створеними щодо партнера очікуваннями, що його реакції виявляться для нас вигідними і реалізуються у перспективі сприятливими для нас діями [10].

Окремі дослідники, підкреслюючи значення внутрішньої довіри, намагаються пов'язати її рівень із кінцевими результатами роботи. Зокрема Кріс Д. Льюїс, характеризуючи довіру у сфері поліцейської діяльності, зазначає, що довіра до керівника підрозділу є найважливішою для його успіху. Якщо офіцери не довіряють рішенням свого керівника, то годі очікувати, що вони довірятимуть йому у важких службових ситуаціях [11, с. 2].

Потреба розмежування довіри за формою вияву впливає також зі змісту постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 року № 58 [12] та наказу Національної поліції України від 7 травня 2018 року № 449 [13], якими визначається механізм оцінювання рівня довіри населення до НПУ.

Так, щойно згаданими підзаконними нормативно-правовими актами визначено такі критерії оцінювання довіри: 1) рівень довіри населення до НПУ; 2) результати внутрішнього опитування поліцейських щодо рівня задоволеності службою, її мотивації і якості управлінської діяльності керівництва. Якщо перший критерій за своєю сутністю стосується зовнішньої довіри, то другий спрямований на визначення рівня внутрішньої довіри співробітників поліції до свого керівництва.

На підставі вищевикладеного, а також результатів наших попередніх досліджень [3, с. 13–17; 4, с. 335–338; 5, с. 212–221], пропонуємо такі ознаки внутрішньої довіри до правоохоронних органів України:

- 1) її суб'єкти є співробітниками відповідного правоохоронного органу України;
 - 2) об'єктом внутрішньої довіри може виступати будь-який співробітник правоохоронного органу, конкретний підрозділ, його керівник або правоохоронний орган загалом;
 - 3) суб'єкти внутрішньої довіри володіють повною або частковою компетенцією щодо особливостей професійної діяльності об'єкта довіри;
 - 4) суб'єкти й об'єкти внутрішньої довіри можуть бути пов'язані субординаційними зв'язками прямої або опосередкованої підпорядкованості або знаходитись у координаційному підпорядкуванні єдиному центральному органу виконавчої влади (наприклад, Держприкордонслужба – МВС України);
 - 5) суб'єктами внутрішньої довіри, як правило, виступають військовослужбовці і працівники відповідного правоохоронного органу України;
 - 6) внутрішній довірі притаманні тісні взаємозв'язки – довірчі відносини між суб'єктом і об'єктом довіри, які будуються загалом на взаємовигідній основі тощо.
- На основі викладених характерних ознак можна окреслити таке визначення внутрішньої довіри до правоохоронних органів України – це стан очікування відповідного суб'єкта довіри – співробітника, керівника, підрозділу або конкретного правоохоронного органу України загалом від об'єкта довіри, яким виступають аналогічні утворення, позитивних намірів, діянь і рішень на користь суб'єкта довіри або іншої особи чи суспільства або держави, який готовий до взаємодії та укріплення комунікативних зв'язків.
- З огляду на логіку запропонованого визначення внутрішньої довіри, залежно від особливостей об'єкта довіри, можна виділити такі її різновиди: 1) довіра до конкретного співробітника правоохоронного органу; 2) довіра до певного структурного підрозділу; 3) довіра до його керівника; 4) довіра до конкретного правоохоронного органу загалом.

лом; 5) довіра до системи правоохоронних органів України як родового поняття.

За характером довірчих відносин внутрішню довіру можна поділити на двосторонню та багатосторонню (між багатьма співробітниками двох і більше підрозділів).

Залежно від субординаційного статусу суб'єкта й об'єкта довіри внутрішню довіру можна умовно поділити на однорівневу (між двома співробітниками, які обіймають рівнозначні посади, або між двома рівнозначними підрозділами тощо) та різнорівневу (між керівниками різного статусу).

За рівнем компетенції її можна поділити на компетентну або професійну довіру та малокомпетентну (довіру до підрозділу іншого правоохоронного органу, функції і завдання якого суттєво відрізняються від функцій і завдань суб'єкта довіри).

За кількістю суб'єктів довіри внутрішню довіру можна поділити на міжособистісну (між окремими співробітниками правоохоронних органів України) та інституційну (стосується довіри до підрозділу або органу тощо).

Стенфордська енциклопедія філософії пропонує ще такий вид довіри, як аморальна [14], сутність якої не відповідає вимогам морально-етичних норм (наприклад, довірчі відносини між інспектором прикордонної служби і контрабандистом). При цьому якщо визнати існування аморальної довіри, то за логікою її антиподом виступає моральна довіра.

Пропонована нами класифікація внутрішньої форми довіри тісно переплітається із класифікацією, викладеною у наукових працях окремих зарубіжних учених.

Так, Е. Усланер поділяє довіру на узагальнену і міжособистісну, окреслюючи відмінності між ними [15]. Е. Гідденс виокремлює базову довіру і довіру до абстрактних систем [16, с. 32]. П. Штомпка залежно від особливостей об'єкта довіри виділяє цілу низку видів довіри: особистісну, загальну, системну, категоріальну, позиційну, групу та інші, обґрунтовуючи сутнісні ознаки кожної [10].

Внутрішня довіра, на відміну від зовнішньої, більш стійка і менш мінлива, завдяки тому, що її суб'єктами та об'єктами є військовослужбовці, працівники, підрозділи, їх керівники та інші структурні утворення (відділення, групи тощо) відповідних правоохоронних органів. Однак і вона не є абсолютно сталою категорією, оскільки в умовах діяльності правоохоронних органів виникає низка факторів, які або позитивно, або негативно впливають на соціальне буття внутрішньої довіри. До них можна віднести: зміну політичного керівництва і, відповідно, державного режиму, що тягне за собою переорієнтацію стратегії і тактики діяльності правоохоронних органів в сторону прогресу і демократії або навпаки – авторитаризму і деградації правоохоронної системи (яскравий приклад республіка білорусь, рф та ін.); якісна або неякісна

зміна керівництва відповідного правоохоронного органу або його структурних підрозділів; кризові явища в суспільстві та посилення корупції у сфері правоохоронної діяльності; ефективна або деструктивна кадрова політика в правоохоронному органі держави тощо.

Максимальний рівень внутрішньої довіри в умовах війни виявляється між побратимами (посестрами) безпосередньо в зоні ведення бойових дій, де життя і здоров'я кожного воїна, їх колективних військових успіхів залежить від сміливих, рішучих і злагоджених дій військовослужбовців, які діють поряд під час виконання бойових завдань [17].

Незважаючи на особливості перебігу внутрішньої довіри, її динаміку з урахуванням запровадженого воєнного стану в Україні, вона водночас сприяє інтегруванню й ефективному використанню фінансових, кадрових, економічних, організаційних та інших ресурсів правоохоронних органів у вирішенні стратегічних питань національної безпеки шляхом розповсюдження інноваційних технологій, забезпечення належної кібербезпеки, розбудови прикордонної інфраструктури тощо.

Окрім зазначеного, стабільна внутрішня довіра сприяє утвердженню відкритості, взаємодопомоги, чесної співпраці, правомірної поведінки [18] та дружніх службових відносин між співробітниками, підрозділами, їх керівниками та іншими структурними утвореннями правоохоронних органів України.

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал, ми дійшли таких висновків:

1. Поділ довіри суб'єктів громадянського суспільства та інших суб'єктів до правоохоронних органів України на внутрішню та зовнішню носить умовний характер і має на меті більш глибоке всебічне дослідження різних аспектів зазначеної категорії.

2. Окреслені ознаки внутрішньої довіри сприяли формулюванню її визначення, виокремленню особливостей вияву у сфері діяльності правоохоронних органів.

3. Найвищий рівень внутрішньої довіри в Україні спостерігається між побратимами (посестрами) Збройних Сил України, Держприкордонслужби України, Національної гвардії України та інших правоохоронних органів і військових формувань в екстремальних умовах ведення бойових дій.

4. Запропоновані критерії класифікації та різновиди внутрішньої довіри, що сприяли більш глибокому аналізу різних сторін досліджуваної категорії у сфері діяльності правоохоронних органів України.

5. Високий рівень внутрішньої довіри до правоохоронних органів України сприятиме ефективній діяльності як окремо взятого підрозділу, органу, правоохоронного органу, так і всієї правоохоронної системи України в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

- Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). *Разумков центр*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.
- Mariusz Szykiewicz. Problem zaufania w kontekście rozwoju społecznego znaczenia technologii informatycznych. *Filo-Sofija*. 2014. Vol. 14. Nr. 24 (2014/1). S. 259–272.
- Ганьба О. Б., Бомбергер І. Л. Довіра до Державної прикордонної служби України: теоретико-правовий контекст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 13–17.
- Ганьба О. Б. Довіра та недовіра до правоохоронних органів як взаємовиключні категорії: філософсько-теоретичний ракурс. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 335–338.
- Hanba, O., Hanba, B., Andrushko, O., Denysovskiy, M., & Olytskyi, O. (2022). Trust, trust relations, legal relations: Correlation, interrelation and manifestation in the work of law enforcement agencies of modern European States. *Amazonia Investiga*, 11(58), 212–221. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.58.10.23>.
- Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
- Castaldo S. Meanings of Trust: A Meta Analysis of Trust Definitions: Paper presented at *Second EURAM Conference*. Stockholm. 2002. URL: https://euram.academy/euram?service=info&d=past_conferences.
- Castaldo S. Trust Variety: Conceptual Nature, Dimensions and Typologies. Paper presented at the *19th IMP-conference in Lugano*, Switzerland. 2003. URL: https://www.academia.edu/102464899/Trust_Variety_Conceptual_Nature_Dimensions_and_Typologies.
- Fukuyama F. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York : Free Press, 1995. 480 p.

10. Sztompka Piotr. *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 214 s.
11. The impact of police leadership on public trust. *Police 1*. 2022. URL: <https://www.police1.com/chiefs-sheriffs/articles/the-impact-of-police-leadership-on-public-trust-icNhyrjot4ei77b1/>.
12. Про затвердження Порядку проведення оцінки рівня довіри населення до Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 року № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2018-%D0%BF#Text>.
13. Про визначення критеріїв оцінки діяльності органів та підрозділів Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 7 травня 2018 року № 449. URL: <https://www.npu.gov.ua/>.
14. Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Trust*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/trust/>.
15. Uslaner E. *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 314 p.
16. Giddens A. *The Consequences of Modernity*. Cambridge : Polity Press, 1990. 186 p.
17. Герої МВС. Київ : ДП «ІНФОТЕХ», 2022. 123 с.
18. Ганьба О. Б. Правомірна та протиправна поведінка суб'єктів охорони державного кордону України : монографія ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, Б. П. Ганьби. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2017. 224 с.